

NAUJI K. BŪGOS RANKRAŠČIAI

Z. ZINKEVIČIUS

a) Iš Tomsko

Buvusi Tomsko universiteto bibliotekos darbuotoja latvė Silvija Kiuzė 1971.III.20 perdavė mūsų respublikos lituanistams pluoštą K. Būgos ir jam priklausiusių rankraščių¹, iš viso 67 smulkius vienetus (daugiausia nedidelius lapelius), iš jų 53 paties K. Būgos rašytus, 14 kitų asmenų. Šie rankraščiai visų pirma reikšmingi tuo, kad padeda nuvesti Būgos mokslinį darbą Tomске, apie kurį labai mažai nežinojome. Jie patvirtina prielaidą, kad Tomске (čia atvyko 1919 m. vasarą ir išgyveno mažiau negu vienerius metus) K. Būga intensyviai tyrinėjo baltų kalbų skolinius ugrų-finų kalbose ir studijavo suomių kalbą².

Nemaža K. Būgos rankraščių dalis parašyta anksčiau (Dusetose, Peterburge, vienas kitas, gal, Permėje) ir atsivežta į Tomską.

Rankraščių pluoštą sudaro:

1. Medžiaga ugrų-finų ir baltų kalbinių ryšių studijoms. 19 įvairaus dydžio popieriaus lapų su išrašais (jų daugiau negu 100) iš 1) Karl Erwest, *Suomalais-saksalainen sanakirja. Hämeenlinnassa, 1888* ir 2) Otto Donner, *Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-ugrischen Sprachen, 1874*, kuriuose sugretinami suomių (rečiau kitų ugrų-finų kalbų) žodžiai su baltiškais, daugiausia lietuviškais (ypač žemaitiškais) ir latviškais. Dalies išrašų šaltinis nenurodytas. Kai kurie padaryti anksčiau, dar prieš atvykstant į Tomską. Tai rodo lietuviškų žodžių rašymas su Jauniasis rašybos elementais, ypač raidėmis *l'ie, s's, z'z, l'i, š'š* ir kt. Yra nuorodų į JKD (=K. Jauniasis Kalbos dalykus)³. Visa ši medžiaga, matyt, tėra tik nedidelė ano meto K. Būgos ugrofiniškųjų studijų nuotrupa⁴.

2. Kiti medžiagos rinkiniai. Nemaža išrašų iš Daukšos postilės (Volterio leidimo). Iš jų išskirtini: a. pavyzdžių su *u, i* (tiksliau *u, i* su „skersine šakele“) vietoj *ū, y* rinkinys (apie 160), b. medžiaga Daukšos postilės permisyviui (apie 70 išrašų), c. būdvardžio *didis, -ė* formos (apie 40 išrašų), d. *ik meti* tipo pavyzdžiai (jų 12). Be to, yra instrumentalia (inagininko) reikšmių klasifikacijos apmatas (2 lapai), išrašų iš istorijos šaltinių apie senovės Prūsų ribas⁵ (šaltinis nenurodytas, bet gali būti D. Szulc, *O znaczeniu Prus dawnych, Warszawa, 1846*), įvairūs kiti įrašai. Kitoje lapelių pusėje yra Prūsų žemės vietovardžių su šaltinių santrumpomis ir šiaipjau visokių įrašų (matyt, panaudotas senesnių medžiagos rinkinių popierius).

3. Dominiko Šulco (D. Szulc) 1466 m. senovės Prūsų krašto žemėlapis su K. Būgos ranka gausiais įrašais (vietovių vardais) pieštuku.

4. Trys laiškai: a. V. Poželos, rašytas 1906.II.12 Panevėžyje (greičiausia ne K. Būgai, bet kitam asmeniui, kuris perdavęs K. Būgai, prašydamas atsakyti), kuriame teiraujamasi apie žodžių su

¹ Jie bus saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (K. Būgos fonde).

² Žr. Z. Zinkevičius ir J. Kabelka, Kazimieras Būga, – K. Būga, Rinkiniai raštai, I, V., 1958, p. 49.

³ K. Būgos užrašai iš pasikalbėjimų su K. Jauniumi 1902–1908 m., šeši didoki tomai, dabar saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje (rankraščių skyriuje).

⁴ Medžiagos ugrų-finų kalboms ir toponimikai tyrinėti dar yra Vilniaus universiteto rankraštyne saugame K. Būgos rankraštyje, kurio signatūra D 455 (3–35 lapuose).

⁵ Kitoje lapo pusėje kažkokio rusų kalba straipsnio iš lietuvių kalbos istorinės fonetikos fragmentas (sužalotas, lapo dalis nuplėšta).

priesagomis *-ystė, -ija, -ybė, -umas, -iškas, -inis, -ainė, -einė, -uvė, -ionis, -ėnas, -ietis* reikšmę bei vartojimą ir prašoma išversti į lietuvių kalbą apie pusantro šimto rusiškų terminų, daugiausia iš teisės ir politinės ekonomijos (prie kai kurių K. Būga pieštuku sužymėjo siūlomus lietuviškus atitikmenis⁶); b. A. Voldemaro trumpas atvirlaiškus K. Būgai, rašytas Peterburge 1904 m. rugpjūčio mėnesį, kuriame prašo pasiteirauti K. Jauniaus apie kažkokį (-ią?) „Stėpa“; c. šv. Kotrynos bažnyčios Peterburge klebono siūstas pakvietimas K. Jauniui, kuriame pastarasis kviečiamas atvykti 1907.II.5 į mėnesinį kunigų susirinkimą (pakvietime, atrodo, K. Būgos ranka pieštuku prirašyta įvairių žodžių ir jų archetipų, greičiausia, iš pokalbių su K. Jauniu).

5. Silvijos Kiuzės ranka surašyta 18 Būgos knygų, jos pastebėtų Tomsko universiteto bibliotekoje (6 lapeliai, kuriuose nurodyta ir tų knygų signatūra). Tose knygose esą K. Būgos inicialai ir daug jo ranka darytų priedašų, įvairių žodžių sugretinimų⁷, kurių pavyzdžius pateikia S. Kiuzė, stropiai nurašiusi 5 nedideliuose lapeliuose. Knygų sąrašė yra tokie reikšmingi lituanistikos šaltiniai, kaip Daukšos Postilė (E. Volterio leidimas), M. Valančiaus „Žemaitiu wiskupiste“ (1848 m.), „Žiwataj szwētujū“ (1901 m.), A. Becenbergerio „Litauische und Lettische Drucke des 16. Jahrhunderts“, kurių vėliau, grįžęs į Lietuvą ir pradėjęs leisti didįjį lietuvių kalbos žodyną, K. Būga labai pasigedo⁸. Jeigu tokias reikalingas lituanistikos knygas K. Būgai teko palikti Tomske, tai mažiau reikalingų ten turėjo likti daug.

b) Iš Rygos

Latvių kalbininkė Rasma Gryslė, ruošdama spaudai didžiojo latvių lingvisto ir artimo K. Būgos draugo J. Endzelyno raštų rinkinį, yra peržiūrėjusi visą jo namų archyvą. Jame rado tris K. Būgos laiškus: vieną didesnį ir 2 mažus atvirlaiškius. Didesnysis laiškas jau paskelbtas lituanistinėje spaudoje⁹. Dabar gautos abiejų atvirlaiškių fotokopijos¹⁰. Kadangi K. Būgos laiškuose J. Endzelynui esama labai svarbių kalbos mokslui dūmenų (juose didieji kalbininkai aptardavo išskylančias baltistikos problemas), tai K. Būgos „Rinktinių raštų“ III tome daugumas jų buvo ištaisai perspausdinti (p. 817–879), kitų atpasakotas turinys (p. 994–996). Žemiau spausdinami abu naujai gauti atvirlaiškiai¹¹.

⁶ Štai keletas įdomesnių (rašyba rodo, kad rašyta iki 1913 metų): *борьба за существование* – kova už būvį, *классовая борьба* – klasių (klasinė) kova, *эксплуатировать* – išnaudoti, *прибыль* – pelnas, *оборотный капитал* – apyvartinis, *арывартос капитал* ir kt.

⁷ Ypač daug jų esą K. Erwast, Suomalais-saksalainen sanakirja, Håmeenlinnassa, 1888.

⁸ Žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III (V., 1961), p. 16–17.

⁹ Žr. R. Gryslė, Z. Zinkevičius, J. Endzelyno archyve, „Kalbotyra“, XXII, 1 (V., 1971), p. 96 tt.

¹⁰ Jos perduotos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynei, kur saugomi prieš karą iš paties J. Endzelyno gauti K. Būgos laišakai.

¹¹ Pirmojo originalas gerokai išblukęs ir nelengvai skaitomas, antrajame yra sulietų vietų. Tekstą iššifravo R. Gryslė, už ką jai reiškiami nuoširdi padėka. Sutrumpinimai, rašyba ir šriftai priderinti prie „Rinktiniuose raštuose“ vartojamų.

(1)¹⁸

Virbalis, 1911 m. rugpjūčio (VIII) 3 d.

Gerbiamas Drauge!

Tamstos klausimuosna dabar neturiu laiko atsakinėti. Atsakysiu Rugsėjo (IX) gale.

Virbaly prabūsiu iki 20 VIII, Peterburgan išvažiuosiu 24 VIII. Būdamas Peterburge gyvensiu — Введенская 10, кв. 77.

Kad lie. *taī* yra kilęs iš neutr. **ta + ai (tas-ai)*, man irgi rodo si neabejotinu spėjimu. Veliju Tamstai visa gėra.

Tamstos Kaz. Būga.

Вержболово, Сув. губ. Гминный суд Каз. Каз. Буге.

(2)¹⁸

Mósėdis, Telšių ap., 1911 m. gruodžio 12 d. Pačtą gaunu kasdieną.

Garbusis Drauge!

Įgai nebesusirašinėjome! Grįždamas iš Peterburgo į Lietuvą buvau užvažiaęs netoli Rėzeknės Ciskodo parapijon tyrinėti lietuvių kolonijos. Tenai gyvena lietuviai rytiečiai (nuo Linkmenų — Salako) nuo nebeatmenamų laikų (apie 200 m.). Tarmė netaip interesinga lietuvių, kaip latvių kalbos istorijai. Latviai sako čia *stjūris*, bet liet. *stūrīs*: kada lietuviai atkeliaavo į čia ir latviai tebeturėjo sakyti *stūrīs*.

Daugiau Tamstai parašysiu gavęs Tamstos adresą. Aš lig Kalėdų (27.XII) būsiu: Почт. ст. Шкуды (Skuodas), Ковен [...]!¹⁴, м-ко Мосяды (Mósėdis) у настоятеля ку [...]!¹⁵ Павла Венцковича (Venckavičius).

[Viso labo Kaz. Būga.

T. В. Булыгина, Морфологическая структура слова в современном литовском литературном языке (в его письменной форме), Морфологическая структура слова в индоевропейских языках, М., 1970, p. 7—70.

Recenzuojamasis T. Bulyginos darbas yra pirmasis mėginimas struktūriškai aprašyti lietuvių kalbos žodžio morfologinę sandarą. Įvadinėse pastabose išdėstomi struktūrinės analizės principai.

Pirmiausia autorė apibrėžia žodžio ir morfemos sąvokas. Morfema — tai elementariausias morfologiškai neskaidomas reikšminis vienetas. Ji sintaksiškai neautonomiška ir kalboje einanti tik drauge su specialiais, santykius rodančiais ženklais. Su šiais ženklais morfema sudaranti autonominius kalbos vienetus — žodžius. Žodis — tai mažiausia dvinarė struktūra: viena jo dalis referentinė (turinys, informacija), o kita — santykinė. Jis, sutalpindamas savyje leksinę ir gramatinę reikšmę, sudaro opoziciją morfemai. Vadinasi, žodis yra morfologiškai skaidomas, sintaksiškai autonomiškas (gali eiti sakinio dalimi ir egzistuoti kaip atskiras pasakymas), turi savarankišką kirtį, o morfema šių požymių neturi.

¹⁸ Antroje atvirlaiškio pusėje yra lietuvių su kanklėmis piešinys.

¹⁹ Antroje atvirlaiškio pusėje yra Rėzeknės pilies griuvėsių vaizdas.

¹⁴ Sulieta ir neišskaitoma, greičiausia būta ск. губ. — z. z.

¹⁵ Labai sulieta, lyg ir būta нга (?). — Z. Z.